

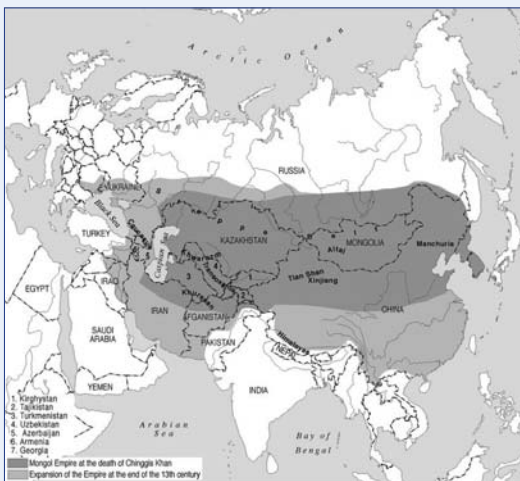
האימפריה המונגולית כנקודת מפנה בהיסטוריה העולמית: ניעות ותוצאותיה

מאת פרופ' מיכל בירן

הדרך היחידה שבה המונגולים – שבזמנו של צ'ינגיס ח'אן מנו קרוב למיליון איש – יכלו להקים אימפריה כזו ולשלוט בה ביעילות במשך כמאה וחמישים שנה הייתה בהנעת כל המשאבים – האנושיים והחומריים – שעמדו לרשותם. יצירת האימפריה, התפשטותה וביסוס מנהלה לוו אפוא בתנועות אוכלוסין אדירות בתוך האימפריה ומחוץ לה, ובעקבות האנשים באו גם סחורות, טקסטילים, רעיונות, מוסדות וטכנולוגיות. התנועות הללו שינו את העולם: הניעות (מוביליות) הגבוהה הייתה

ראשית המאה השלוש-עשרה הקימו צ'ינגיס ח'אן ויורשיו את האימפריה היבשתית הגדולה בעולם, שבימי שיאה השתרעה מקוראה ועד הונגריה, מסיביר ועד ויאטנם, בורמה, עיראק ואנטוליה. רק האימפריה הבריטית של המאה התשע-עשרה שלטה על שטח גדול יותר. יתר על כן, כמעצמה היחידה של המאה השלוש-עשרה השפיעה האימפריה המונגולית גם על אזורים שעליהם לא שלטה, כגון דרום-מזרח אסיה, יפן, הודו, ארצות ערב במזרח התיכון ואירופה המזרחית והמערבית.

האימפריה המונגולית עם מותו של צ'ינגיס ח'אן (באפור כהה); 1227) ובשיאה בשלטון נכדו קובלאי ח'אן (באפור בהיר; 1294)

שליט מונגולי רוכב כשמעליו הסוכך המלכותי, איראן, המאה הארבע-עשרה

הירשה (הח'אנויות או האולוסים)¹ – מ־1260 ועד לסוף המאה הארבע־עשרה. האימפריה המאוחדת נשלטה ממונגוליה בידי צ'ינגיס ח'אן ויורשיו, והיא הלכה והתפשטה ללא הרף. הממדים העצומים וסכסוכי ירושה הביאו בתקופתו של נכדו של צ'ינגיס ח'אן, קובלאי ח'אן, ב־1260, לחלוקת האימפריה לארבע מדינות ירשה שמרכזן היה בסין, באיראן, במרכז אסיה ובאזור עמק הוולגה ברוסיה. כל מדינה כזו הייתה אימפריה רגיונלית שבראשה עמד ענף צ'ינגיסי. הח'אן הגדול ישב בסין, הידועה בתקופה זו כשושלת היואן, ונהנה מעליונות נומינלית על פני שאר המדינות המונגוליות. למרות הסכסוכים – חלקם עקובים מדם – בין ארבע היחידות הן שימרו מידה רבה של אחדות וראו עצמן מדינות אחיות, מעין חבר העמים המונגולי. באמצע המאה הארבע־עשרה עמדו כל המדינות בפני משבר פוליטי שהביא לקריסת המדינות המונגוליות בסין ובאיראן והחליש מאוד את שני האולוסים האחרים. נפילת שושלת היואן בסין ב־1368 נחשבת בעיני רבים לסוף העידן המונגולי, אף שישויות פוליטיות מונגוליות התקיימו עוד הרבה אחר כך. תנועות אוכלוסין היו בשני השלבים, אבל מטבע הדברים הן היו גדולות יותר בהיקפן בתקופת ההתפשטות של האימפריה המאוחדת.

דפוסי ניעות

בעקבות טום אלסן [2] ניתן להבחין בארבעה סוגים עיקריים של תנועות אוכלוסין: גיוס לצבא; פליטות; טרנספר אזורי; הגירות מומחים. הגורם הראשון והמרכזי לניעות היה הצבא – המונגולים, שהיו מיעוט מבוטל מבחינה דמוגרפית, צירפו לצבאם כוחות שנכנעו או הוכנעו. הנתונים

¹ ח'אנות (Khanate) היא יחידה פוליטית שבראשה עומד ח'אן; אולוס (Ulus) הוא המינוח המונגולי לאנשים הכפופים לנסיך מונגולי מסוים, ומכאן בהשאלה – למדינה ולאומה.

שלב ראשון במגעים בין־תרבותיים בתחומים מגוונים כמו מדע, אמנות, מסחר ודתות, שהביאו לאינטגרציה גוברת בעולם הישן, ותרמו לגילוי של העולם החדש. תנועות האוכלוסין והמגעים הבין־תרבותיים שבעקבותיהן יצרו גם שינויים אתניים, דתיים וגאופוליטיים רחבי היקף והחישו את המעבר מימי הביניים לתקופה המודרנית המוקדמת.

עם זאת אין דיון בהשפעת המונגולים על ההיסטוריה העולמית שיכול להתעלם מההרס חסר התקדים שנלווה להקמת האימפריה, ופעמים רבות ההרס הוא הדבר הראשון שאנשים מקשרים לצ'ינגיס ח'אן וליורשיו. הרס וטבח אכן היו, וודאי תרמו גם לשינויים המהפכניים שיצרה האימפריה. אבל ההרס וההרג הללו לא נבעו מאכזריות לשמה: האלימות הייתה חלק מאסטרטגיה, וההרס והטבח, מלבד חשיבותם ללוחמה פסיכולוגית, היו אמצעים יעילים (גם אם לא עדינים במיוחד) שבאו לחפות על הנחיתות המספרית המונגולית, למנוע התנגדות עתידית ולהגדיל את שטחי המרעה שעמדו לרשותם. מלבד זאת, המונגולים החריבו שטח גדול בהרבה מזה שבו התכוונו להישאר, ובכך יצרו חגורת הרס רחבה מסביב לשטחיהם (כמו צונאמי שתוקף ואז נסוג), שנועדה להגן עליהם מפני איומים עתידיים. בשלבים מאוחרים של הכיבוש פחת ההרס במידה ניכרת, לאחר שהמונגולים הבינו שנתניהם מועילים יותר כשהם חיים ומשלמי מסים, ובאזורים מסוימים השיקום היה מהיר ואפקטיבי לא פחות מההרס. מכל מקום, המורשת המונגולית הייתה הרבה יותר מאלימות והרס, וכאן אתרכז בעיקר בהיבטים החיוביים שלה.

עוד לפני כן ראוי לתאר בקצרה את הרקע שיבהיר את הנסיבות ההיסטוריות. התקופה המונגולית נחלקת לשתי תקופות עיקריות: תקופת האימפריה המאוחדת, בשנים 1206–1260, ותקופת מדינות

אין להם מומחים. אצל הנוודים כל נווד עושה הכול ללא התמחות מיוחדת, אבל אין זה מספיק כשבאים לנהל אימפריה. המונגולים חיפשו והעבירו לפי צורכי האימפריה מומחים בתחומים רבים ושונים – ממנהל דרך אסטרונומיה, רפואה, מסחר, דת ועד להיאבקות. גיוס המומחים נעשה בשיטתיות באמצעות מפקדי אוכלוסין שמיינו את האנשים לפי מקצועותיהם, ואחרי התפצלות האימפריה התחרו המדינות השונות על מומחים שיכלו להועיל להן ולהוסיף לפאר חצרותיהן. לצד ההגירה הכפויה של מומחים הייתה גם הגירה רבה מרצון – של מיסיונרים, סוחרים, רופאים, הרפתקנים ואחרים – הן מתוך האימפריה והן מחוץ לה, שרצו לנצל את ההזדמנויות שהציע השלטון המונגולי. הנכונות המונגולית ללמוד ממומחים זרים, ללא הבדל דת, גזע ומין, הייתה גם היא אחד הגורמים המרכזיים להצלחת האימפריה.

מניעות לחילופי תרבויות

תנועות האוכלוסין הללו היו שלב ראשון בדרך לחילופי תרבויות בהיקף חסר תקדים. רוב האלמנטים שהוחלפו לא היו שייכים לתרבות המונגולית אלא לתרבותם של יושבי הקבע שבשלטונם, אבל המונגולים הם שיזמו את רוב חילופי התרבויות, והם שהיו המסנן (פילטר) שקבע מה יעבור לאורך היבשת ומה לא. כך למשל קידמו המונגולים סוגים שונים של מדע, בעיקר אסטרונומיה (או אסטרוולוגיה) – קריאת רצון שמים, שהיו מעין אל בעיני המונגולים. במילותיו של אלסן [1], אסטרונומים איראנים הגיעו לסין לא בגלל דחף לא־בר־כיבוש להשוות את רשימותיהם לאלה של האסטרונומים הסינים אלא כיוון שהח'אן המונגולי רצה דעה נוספת על דרך קריאת השמים. העיקרון נכון גם לרפואה, לגאוגרפיה ולקרטוגרפיה. במילים אחרות, טעמם וצורכיהם של המונגולים הם שקבעו מה יעבור ברחבי אירואסיה. בשל המדיניות המונגולית של שלטון על ידי זרים נשלחו הרבה מומחים הרחק ממולדתם, בעיקר לסין,

חולקו ליחידות עשרוניות וצורפו ליחידות המונגוליות. בראשן של יחידות אלו עמדו נאמניו של צ'נגיס ח'אן, שנבחרו על פי כישוריהם ונאמנותם לח'אן. הצבא נשלח להילחם ברחבי אירואסיה, ובחלק מהמקרים נשאר כחיל מצב באזור שאליו נשלח, אלפי קילומטרים ממקום המוצא של חייליו. חיילים מקצועיים – למשל בוני מכונות מצור – הוקצו למבצעים לפי צורכי האימפריה; שבויים נמכרו בשוקי העבדים ההומים; כוחות שנכנעו חולקו כשלל לנסיכים שהצטיינו בקרבות, מה שהביא למשל לקיומו של משמר רוסי בסין או להימצאותה של יחידת ארטילריה סינית באיראן.

הצבא המאיים שתואר לעיל גרם לבריחה מסיבית של אנשים שניסו להימלט מהמונגולים לפני מבצעים או במהלכם ואחר כך להתחמק ממפקדי האוכלוסין שלהם. הפליטים כללו גם אנשי צבא אבל בעיקר אוכלוסייה אזרחית, כמו למשל האליטה של דרום סין, שבאמצע המאה השלוש־עשרה נמלטה לדרום־מזרח אסיה, ובכך יצרה את הבסיס לפזורות הסיניות שם; מוסלמי מרכז אסיה, שמצאו מחסה בהודו והפכו אותה למרכז מוסלמי חשוב; עשרות אלפי הונגרים, קיפצ'אקים וכומאנים שנמלטו לדרום אירופה ולבלקן ושינו את ההיסטוריה של בולגריה ושל דלמטיה. גם אחרי שנעצרה התפשטותה של האימפריה נמשכו גלי פליטים, אם כאלו שנמלטו ממפקדי אוכלוסין ואם סיעות מורדות שהפסידו ובחרו לערוק למדינות שונות בתוך האימפריה ומחוצה לה.

סוג שלישי של ניעות אוכלוסין נועד לשקם את האזורים שנחרבו בכיבושים. המונגולים העבירו רבבות אומנים – לכאורה 30,000 רק מסמרקנד – בעיקר מעולם האסלאם למזרח אסיה, ורבבות איכרים מסין לעולם האסלאם.

נוסף על הגירות אסטרטגיות אלו היו גם הרבה הגירות של יחידים, בעיקר הגירות עבודה, חלקן מרצון וחלקן ביזמת המונגולים. כשהפכו לשליטי אימפריה עתירת יושבי קבע, גילו המונגולים שהם חסרים אנשים לא רק במספר אלא גם באיכות –

פסלו של צ'נגיס ח'אן משקיף על נהר היתולו במונגוליה, ממזרח לבירה אולך באטאר. צילום מיכל בירן

תרבות חומרית, בעיקר אמנות, עברה גם היא בקלות יחסית והותאמה לצרכים מקומיים: ההשפעה הסינית על הציור הפרסי היא אחת המורשות הידועות של התקופה המונגולית, שהותירה חותמה גם על אירופה, והיא בולטת בעיצוב הנוף. השאה־נאמה, "ספר המלכים", האפוס של איראן הפרה־אסלאמית שחובר במאה העשירית, אומץ בהתלהבות בידי המונגולים, ובאירוי המלכים הפרסים לבושים בלבוש מונגולי ומוקפים בנוף בעל מאפיינים סיניים. יתרה מזו, בהשפעת מודלים בודהיסטיים וביזנטיים וכחלק ממאמץ ההמרה של המונגולים לאסלאם, רווחים בתקופה המונגולית – לראשונה בתולדות אמנות האסלאם – ציורים מפורטים של הנביא מחמד ואירועים מחייו. הציור פרח גם בסין בשלטון המונגולים, אם כי ההשפעה מבחוץ הייתה פחותה. המונגולים אהבו תמונות ונתנו חופש פעולה לאמנים, שחלקם ניצלוהו כדי לבקר את המונגולים: כך למשל הבמבוק –

שם היה המאזן הדמוגרפי הבעייתי ביותר מבחינת המונגולים. המונגולים השתדלו להעניק למומחיהם תחושה של בית, ולכן ייבאו מזון ובידור מעולם האסלאם לסין וגם להפך: פסטה ושרבטים עברו מעולם האסלאם לסין (ומשם לאיטליה), ואורז התפשט מסין לאיראן ומערבה; מוסיקאים, שחקנים ומתאבקים סיירו ברחבי היבשת, והמונגולים יצרו אב טיפוס הן לאופרה הסינית (בייג'ינג אופרה) והן לאליפויות ספורט בין־לאומיות. בין הדברים שהועברו בקלות יחסית היו גם טכנולוגיות: המונגולים הביאו את אבק השרפה מסין למערב (גם אם בשלב זה לא היה נשק שובר שוויון – קשתות וחצים היו יעילים יותר). לעומת זאת אמנות זיקוק הסוכר והאלכוהול הגיעה מהמזרח התיכון למזרח אסיה ועלתה בחייהם של לא מעט מונגולים שעברו משתייה יום־יומית של קומס – חלב סוסות מותסס, הבירה של הערבה – לשתיית משקאות מזוקקים דוגמת ערק ו־וודקה.

רססם, הגיבור של השאה נאמה, בלבוש מונגולי על רקע נוף בהשפעה סינית. איור לשאה נאמה, איראן המאה הארבע עשרה.

לסוסים המדושנים של משתפי הפעולה עם המשטר החדש, שנהנו מהשגשוג שחולל. מסחר מילא תפקיד מרכזי בשגשוג הכלכלי ובחילופי התרבויות: המונגולים עודדו קשרים כלכליים שהגיעו

המתכופף בקלות אך איננו נשבר – הפך לסמל של מצב האליטה הסינית בשלטון הזר, והסוסים – נושא אהוב על המונגולים – סימלו גם את מצב המלומדים: מהסוסים הכחוסים והסובלים ועד

הארבע־עשרה בסין ובקוראה בעזרת קרטוגרפים מוסלמים והכילו יותר ממאה מקומות באירופה, יותר משלושים באפריקה ורבים רבים במזרח התיכון. התוצאה הייתה גידול אדיר בידע על העולם בסין, בעולם האסלאם ובמיוחד באירופה.

עוד דוגמה להרחבת האופקים הייתה ההיסטוריה העולמית הראשונה שחיבר עבור המונגולים באיראן רשיד אל־דין (מת 1318), יהודי מומר ואיש אשכולות, שהיה בין היתר רופא, טבח ושר בכיר. אוסף ההיסטוריות שלו כלל את ההיסטוריה של אלה: המונגולים, התורכים, הסינים, ההודים, המוסלמים, היהודים ("בני ישראל") והפרנקים, מבריאת העולם ועד ימיו. הספר זכה לאיורים רבים, ובהם רוב השליטים האירופים צוירו כקיסרים סינים, האב־טיפוס של השליט בעולם שנשלט בידי הח'אן הגדול בסין.

עוד פן של הגלובליזציה היה ההשפעה הישירה של התרבות המונגולית על נתיני האימפריה ועל שכניה. ההצלחה חסרת התקדים עודדה חיקויים – של שמות, ביגוד, תספורות, דיאטה ומנהגי נישואין מונגוליים. כך למשל הלבוש המונגולי האופייני – טוניקה עשויה מברוקאד, בעלת שרוולים רחבים, הנלבשת מעל לחולצה בעלת שרוולים צרים – אומץ במאה הארבע־עשרה (ולעתים הרבה אחריה) באנגליה, בסין, במרכז אסיה, באיראן, במצרים ובהודו, והפך למעין הג'ינס של ימי הביניים.

פן אחר של הגלובליזציה היה מגעים בין־דתיים והתפשטות דתות. אפילו המבקרים החמורים ביותר של המונגולים שיבחו את סובלנותם כלפי הדתות השונות. המונגולים השאמאניסטים היו מאגר עצום של מומרים בשביל הדתות העולמיות השונות, ולאחר התפרקות האימפריה אכן אימצו דתות שכאלו – כדי להתקרב לנתיניהם או כדי לבטא עצמאות אידאולוגית. האסלאם – הדת הניידת והקוסמופוליטית ביותר בתקופה המונגולית, דת שנתנה מקום של כבוד למסחר ושכבר צברה ניסיון רב בהמרת עמים רבים ושונים כולל נודדים – הייתה המנצחת הגדולה במירוץ ההמרה: שלוש מביין ארבע

הרחק מעבר לגבולות האימפריה שלהם. הם לא רק דאגו לתשתיות ולביטחון בדרכים אלא גם היה להם חלק פעיל בסחר כמשקיעים וכצרכנים. המונגולים ירשו, יצרו וקידמו נתיבי סחר ואמצעי חליפין שונים – ביבשה ובים – כשהם מחברים את הנתיבים השונים ברשתות סחר שקישרו את כל העולם הישן, כולל שטחים רבים שלא היו בשליטת המונגולים, כגון יפן, דרום־מזרח אסיה, הודו, אפריקה ואירופה המערבית. אף שלא היו אנשי ים דגולים, הבינו את חשיבותו של הסחר הימי, ששגשגו בימיהם היה חסר תקדים, בעיקר לאחר שהשתלטו על דרום סין על נמליה השוקקים.

האניות הגדולות בעולם נבנו במאה השלוש־עשרה בשלטון המונגולים, ובנמלי הדרום גם התפתחו מכניזמים של כלכלת שוק גלובלית. כך למשל בתי המלאכה של שושלת היואן בסין ייבאו קובלט מצפון אירופה ומאיראן כדי לייצר פורצלן כחול־לבן שאחר כך יוצא בעיקר לעולם האסלאם ולדרום־מזרח אסיה. הגלובליזציה הייתה קיימת גם בתחום הפיסקלי – התקופה שבין שנת 1280 לשנת 1360 נחשבת ל"המאה של הכסף" (The Silver Century) כיוון שמטילי כסף היו הסטנדרט שקבע את מחירי העסקאות מבנגל עד לונדון ומבייג'ינג עד צפון אפריקה, גם אם התשלום בוצע בפועל באמצעים אחרים כגון מטבעות או שטרות כסף.

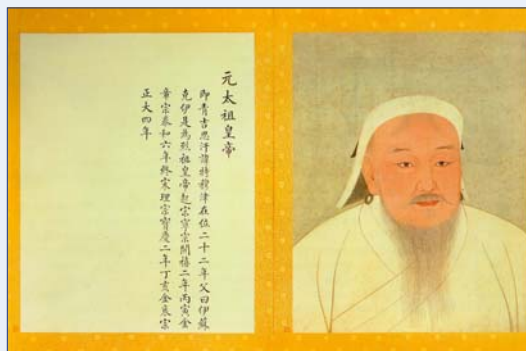
הניעות הנרחבת והסחר הענף יצרו תנועה אדירה של אנשים, סחורות ורעיונות לאורך אירואסיה. נוסף על אינטגרציה הדבר עודד גם יצירת כלים כמו מילונים, ספרות מסע ומפות, שהקלו על מגעים עתידיים בתוך האימפריה ומחוץ לה. כך למשל מילונים רב־לשוניים נמצאו לא רק בסין ובאיראן אלא גם בארמניה, קוראה, צפון הודו, מצרים, תימן וחצי האי קרים, ושני ספרי המסע המפורסמים של התקופה, מסעו של מרקו פולו (מת 1324) ומסעו של אבן בטוטה (מת בערך 1377), נכתבו בידי אנשים שמוצאם בוונציה ובטנג'יר, כלומר הרחק מעבר לגבולות האימפריה. הרחבת האופקים קיבלה ביטוי ויזואלי במפות, כמו אלו שיוצרו במאה

אתנית, כמו למשל שפה או דת, אלא תרבות אימפריאלית מורכבת והטרונגית. יתרה מזו, השפעתם של המונגולים על האזורים ועל הציוויליזציות שעליהם שלטו הייתה שונה מאזור לאזור ומציוויליזציה אחת לרעותה. השפעתם הייתה רבה במיוחד באזורים שבהם שלטו תקופה ארוכה ואשר לא הייתה בהם מסורת קודמת של שלטון מרכזי חזק, דוגמת מרכז אסיה ורוסיה. יש להבחין גם בין שימוש פרקטי במוסדות המונגוליים לאימוץ האידיאולוגיה הפוליטית המונגולית.

האלמנט הבסיסי באידאולוגיה הפוליטית המונגולית היה העיקרון הצ'נגיסי, שלפיו רק צאצאים של צ'נגיס ח'אן היו זכאים להיות ח'אנים או שליטים עליונים. אף שמניפולציות על העיקרון הזה החלו די מוקדם, הרי במרכז אסיה הוא נשאר תקף עד למאה השמונה-עשרה והשפיע גם על הייררכיות חברתיות וגם על ההתנהגות המלכותית בסין של שושלת צ'ינג, בהודו המע'ולית, ברוסיה הצארית ואפילו באימפריה העות'מאנית.

שאלת מרכיבים אחרים של תורת המדינה המונגולית הייתה מעשית יותר: המונגולים פיתחו אמצעים יעילים לשלוט באימפריה, ועובדה זו לא נעלמה מעיני יורשיהם, בין שנתנו להם אשראי על כך ובין שהכחישו את חובם מכול וכול. כך למשל אומצה מערכת הדואר המונגולית בסין של מינג וצ'ינג, באיראן הצפונית וברוסיה הצארית; שיטות הארגון הצבאי הושמשו בסין של שושלת מינג וברוסיה הצארית (עד למעבר לנשק חם); החלוקה לפרובינציות בסין מקורה בשושלת היואן; מונחים פיננסיים של האימפריה כמו גם הפרוטוקול הדיפלומטי שלה הושמשו ברוסיה, באיראן ובמרכז אסיה.

מבחינה גאופוליטית יצרו המונגולים בסין מדינה מאוחדת לאחר 350 שנה של פיצול בין צפון לדרום, והיא נשארה מאוחדת לאורך שאר התקופה הקיסרית. כן הניחו את הבסיס לסין כמדינה מולטי-אתנית השולטת מבייג'ינג גם על שטחים נרחבים ממרכז אסיה. ברוסיה הפכו קבוצה של ערי מדינה

צ'נגיס ח'אן בפודרט קיסרי מתקופת היואן, סין, המאה הארבע עשרה

הח'אנויות המונגוליות המירו דתן לאסלאם למן סוף המאה השלוש-עשרה, ועוד לפני כן התפשט האסלאם – בעקבות תנועות האוכלוסין של חיילים, פליטים, אמנים ומומחים, ולאורך נתיבי הסחר – גם לאזורים אחרים כמו סין, הודו וכן דרום-מזרח אסיה ואפריקה. למעשה אחת התוצאות הלא מכוונות של תנועות האוכלוסין בתקופה המונגולית הייתה התפשטות ניכרת של האסלאם לרחבי העולם הישן. בד בבד עם התפשטות האסלאם אומץ הבודהיזם הטיבטי בקרב המונגולים בסין, שם נשאר חלק מהפולחן הקיסרי עד למאה התשע-עשרה. לעומת זאת הנצרות – למרות מאמצים מיסיונריים אינטנסיביים – לא הצליחה להגיע להישגים ממשיים. העולם הפתוח של הצ'נגיסים לא נעדר סכנות, כיוון שגם אורגניזמים כמו אלו שגרמו את המוות השחור נעו במהירות ובחופשיות. המוות השחור, שעשה שמות באירופה ובמזרח התיכון, חל סמוך לנפילת שושלת היואן והיה לו חלק בקריסת השלטון המונגולי, גם אם לא השמיד את המורשת האימפריאלית המונגולית.

המורשת האימפריאלית

קל להתעלם מהמורשת המונגולית כיוון שמה שהצ'נגיסים השאירו אחריהם לא הייתה תרבות

לה המונגולים. כשקולומבוס יצא למסעותיו ב־1492, הייתה מטרתו העיקרית למצוא את ארצו של הח'אן הגדול, כפי שתוארה בכתביו של מרקו פולו, שקולומבוס היה קורא נלהב שלו. על רקע זה ניתן לומר שעולמנו הגלובלי אף הוא תולדה של המפעל האימפריאלי של צ'נגס ח'אן. ■

לקריאה נוספת:

- [1] Allsen, T. T. 2001. *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*, Cambridge: Cambridge University Press.
- [2] Allsen, T. T. 2015. 'Population Movements in Mongol Eurasia,' in R. Amitai and M. Biran (eds.), *Nomads as Agents of Cultural Change*. Honolulu: Hawaii University Press, 119–151.
- [3] Biran, M. 2004. 'The Mongol Transformation: From the Steppe to Eurasian Empire, *Medieval Encounters* 10/1-3: 338–361.
- [4] Biran, M. 2007. *Chinggis Khan. The Makers of the Islamic world*. Oxford: OneWorld Publications.
- [5] Biran, M. 2015. 'The Mongol Empire and the Inter-Civilizational Exchange.' In Benjamin Z. Kedar and Merry Wiesner-Hanks, eds. *The Cambridge History of the World: Vol. 5*, Cambridge: Cambridge University Press, 534–558.
- [6] Jackson, P. 2005. *The Mongols and the West, 1221-1410*. Harlow: Longman.
- [7] Morgan, D. O. 2007. *The Mongols*. 2nd ed. Oxford: Blackwell.
- [8] S. A. M. Adshear, *Central Asia in World History* (New York: St. Martin's Press, 1993), p. 77.

לגרעין של אימפריה רוסית אדירה ותרמו לעלייתה של מוסקבה; באיראן החיו את התפיסה של איראן כישות פוליטית מובחנת ותרמו להפיכתה למדינה עצמאית בתוך עולם האסלאם. לעומת זאת במרכז אסיה הייתה ההשפעה העיקרית של המונגולים שינוי אתני רחב היקף: תנועות האוכלוסין האדירות של התקופה המונגולית הביאו להיעלמותם של עמי ערבה ותיקים כמו הח'תאנים, הטנגוטים, האויגורים והקיפצ'אקים ולהופעתם של האוזבקים, הקאזאחים, הטטרים והנוגאיים, שרובם התלכדו סביב דמותו – החיה או המתה – של נסיך מונגולי זה או אחר, והפכו לעמים המרכז-אסייתיים המודרניים.

לסיכום, המונגולים הנוודים יצרו את האימפריה הגדולה בעולם באמצעות שינוע חסר תקדים של אנשים, סחורות ורעיונות. בדרך זו קידמו את האינטגרציה של אירואסיה והרחיבו את אופקיהם של נתיניהם ושכניהם. המונגולים המשיכו במסורות של אימפריות ערבה קודמות, אבל האתגר שניצב בפניהם היה קשה בהרבה, שכן הם שלטו לא רק בערבה אלא גם במרכזי הציוויליזציה של יושבי הקבע. המונגולים השמישו ועיבדו תפיסות אימפריאליות, הון אנושי ומוסדות ממזרח וממערב ופיתחו מוסדות אימפריאליים שמיזגו יסודות מרכז-אסייתיים, סיניים ואסלאמיים. בכך יצרו אמצעים יעילים לשלוט בנוודים וביושבי קבע כאחד. אמצעים אלו עמדו לרשותן של אימפריות אבק השרפה, שירשו את המונגולים ושלטווח רחוק הביאו לחלוקת הערבה בין סין של צ'ינג לרוסיה הצארית על חשבון הנוודים. אבל המורשת הצ'ינגיסית לא הוגבלה רק לאימפריות היבשה. בקדמם מסחר ומערכות פיננסיות ארוכות טווח באמצעות שיפור התעבורה בים, יצירת קולקטיבים חדשים והגברת הקשרים בין החלקים השונים בעולם, החישו המונגולים את המעבר מימי הביניים לעידן המודרני המוקדם. במילותיו של אדסהד [8]: כדי שאירופה תשלוט בעולם, היה עליה לדעת קודם לכול שיש עולם – ואת זה נתנו